

Jerzy Wowczak*

orcid.org/0000-0001-6337-6943

Inicjatywy społeczne jako stymulator decyzji w zakresie rewaloryzacji zabytkowych przestrzeni na przykładzie parku Jerzmanowskich w Prokocimiu

Public Initiatives as a Stimulator of Decisions on Renovating Historical Spaces on the Example of the Jerzmanowski Family Park in Prokocim

Słowa kluczowe: społeczne uczestnictwo w konserwacji, architektura krajobrazu, historyczne parki miejskie, historia Prokocimia

Keywords: public participation in conservation, landscape architecture, historical city parks, history of Prokocim

Wprowadzenie

Konserwacja, interpretacja miejsca i zarządzanie miejscem powinny uwzględnić udział osób, dla których dane miejsce ma szczególne powiązania lub znaczenia lub które ponoszą społeczną, duchową lub inną kulturową odpowiedzialność za miejsce.

(Karta z Burra ICOMOS 1979, art. 12)¹.

11 maja 2021 Polska podpisała Ramową Konwencję Rady Europy z Faro z roku 2005, dotyczącą wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa². W artykule 11 sygnatariusze zobowiązali się: „szanować i wspierać dobrowolne inicjatywy, które uzupełniają rolę władz publicznych; zachęcać organizacje pozarządowe zajmujące się dziedzictwem kulturowym do działania w interesie publicznym”³. Informacja o podpisaniu konwencji i ostatnia rewitalizacja parku Jerzmanowskich w Prokocimiu zainspirowały autora do napisania niniejszego artykułu. Od wielu lat Towarzystwo Miłośników Prokocimia inicjuje działania związane z rewaloryzacją zabytkowego parku Jerzmanowskich. W ich wyniku park wzbogacał się o współczesne ele-

Introduction

Conservation, interpretation and management of a place should provide for the participation of people for whom the place has significant associations and meanings, or who have social, spiritual or other cultural responsibilities for the place.

(Burra Charter, ICOMOS 1979, art. 12).¹

On May 11, 2021, Poland signed the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society of 2005.² In article 11, the signatories obligated themselves to “respect and encourage voluntary initiatives which complement the roles of public authorities; encourage non-governmental organizations concerned with heritage conservation to act in the public interest.”³ The information on the signing of the convention and the latest revitalization of the Jerzmanowski Family Park in Prokocim inspired the author to write this paper. For many years, the Prokocim Enthusiasts’ Society has been initiating action to restore the historical Jerzmanowski Family Park. As a result, the park was enhanced with contemporary elements. The

* dr n. hum. mgr inż. arch., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

* Ph.D. M.Sc. Eng. Arch., Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University

Cytowanie / Citation: Wowczak J. Public Initiatives as a Stimulator of Decisions on Renovating Historical Spaces on the Example of the Jerzmanowski Family Park in Prokocim. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2021, 68:128–142

otrzymano / Received: 10.08.2021 • **Zaakceptowano / Accepted:** 6.11.2021

doi: 10.48234/WK68FAMILY

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

menty. Ostatnie zmiany nastąpiły w latach 2019–2020, kiedy przeprowadzono prace budowlane⁴.

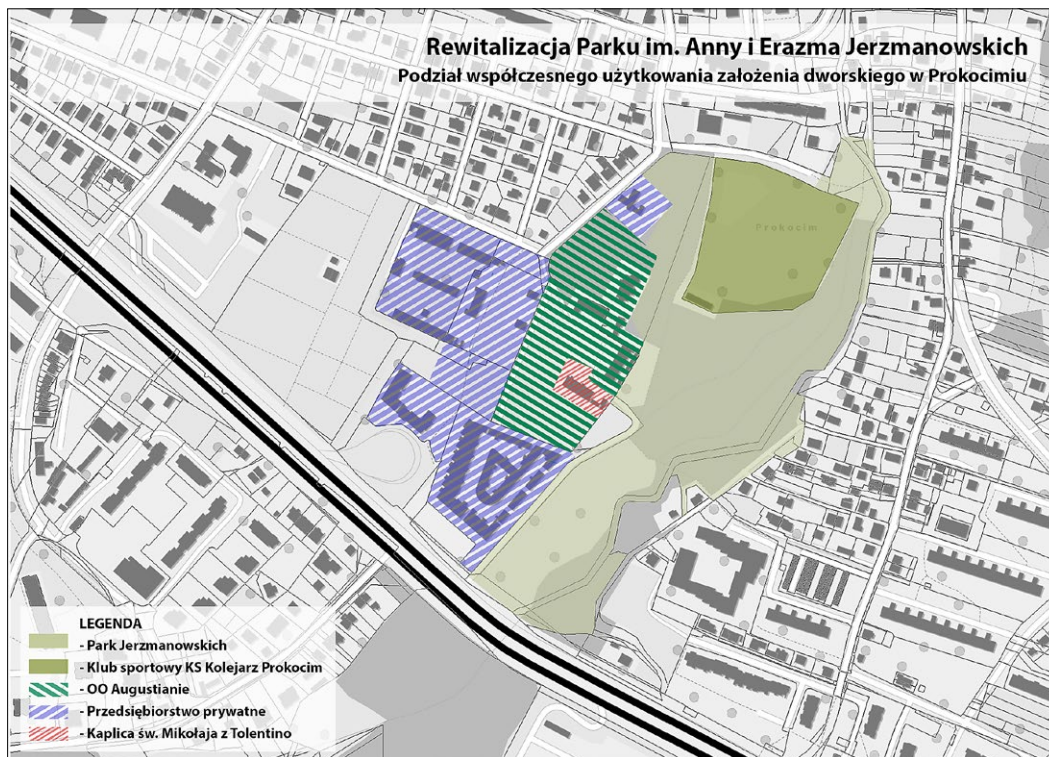
Materiały i metody badań

Udział społeczeństwa w podejmowaniu decyzji konserwatorskich jest problematyczny. Jeżeli obiekt podlega konserwacji, to zapewne jest uznanym dziełem sztuki. Zabytkowe dzieła sztuki ogrodowej – parki krajobrazowe – należy traktować tak samo jak inne obiekty zabytkowe objęte ochroną konserwatorską. Kryterium wiążącym dla uznania wartości tych dzieł nie jest uznanie w czasie ich powstania, lecz ocena i nadanie im wartości dzieła sztuki przez znawców po latach. Nie wszystko, co bywało uznane za „sztukę” w chwili powstania, jest dzisiaj oceniane jako „dzieło sztuki”, a jednocześnie wiele dzieł uważanych za pospolite i niegodne miana „sztuki” po latach zostaje objętych ochroną jako „dzieło sztuki”. Mykola Orlenko i Yulia Ivashko twierdzili, że najpewniejszym kryterium w ocenie wartości dzieła jest mistrzostwo w jego wytwarzaniu⁵. W przypadku mocno przekształconego parku Jerzmanowskich nie znajdujemy dowodów na mistrzostwo wykonania. Zatem o przypisaniu temu parkowi na tyle wysokiej wartości dzieła sztuki, by zakwalifikować go do objęcia ochroną konserwatorską, musiały zdecydować inne kryteria. Do pewnego stopnia takim kryterium jest rola, jaką odgrywa park w ocalałym kompleksie pałacu prokocimskiego: stanowi dla niego tło, a zarazem otoczenie, będąc krajobrazem służebnym względem obiektu zabytkowego⁶. Na pewno przesądzająca o ochronie konserwatorskiej jest wartość historyczna, park bowiem pełnił ważną funkcję w środowisku społecznym Prokocimia, był dziełem sztuki ogrodowej nobilitującym jego właścicieli. Nie zachowały się ikonografie z czasów świetności, ale na podstawie przekazów pisemnych (inwentarzy) możemy odtworzyć układ kompozycyjny⁷. Istotne jest uchwycenie jego charakteru – utraconego piękna. Z opisów wynika, że w połowie XVIII wieku park miał rozbudowany program wodny ze stawem i z drewnianą altaną na jego środku⁸. Był jednym z wielu założeń parkowych z elementami ogrodowymi o formach zgodnych z duchem czasu, zapożyczonych z chińskiej tradycji pawilonów ogrodowych. Zapożyczenia te, funkcjonujące w europejskiej sztuce ogrodowej, są przedmiotem badań naukowych odsłaniających ich strukturę materialną i semantyczną. Jak wykazują badania, wzorce z odległej kultury adaptowano, abstrahując od ich warstwy symbolicznej⁹ i umiejscawiając je w odmiennym krajobrazie, gdzie pełniły nowe funkcje znaczeniowe, nadając okolicy specyficzny wyraz. Taką niezwykłością naznaczała Prokocim drewniana altana na wodzie, zamykana drzwiami, z podcieniem. Badacze małych form ogrodowych objęli krytyczną analizą porównawczą odrębności i podobieństwa stylistyczne artefaktów ogrodowych, przyczyny destrukcji ich elementów drewnianych, sposób ich sytuowania i poddali wyniki syntezy naukowej¹⁰. W parku prokocimskim działaniami konserwatorskimi nie są objęte zachowa-

latest changes took place in the years 2019–2020, when construction work was performed.⁴

Materials and methods

Public participation in making conservation decisions is problematic. If a building is subjected to conservation, then it is certainly a recognized work of art. Historical works of garden design—landscape parks—should be treated the same as other heritage sites placed under statutory conservation. The leading criterion in acknowledging the value of these works is not recognition at the time of their erection, but an assessment and granting them the rank of a work of art by experts after many years have passed. Not all that was seen as “art” during its creation is now considered a “work of art” and at the same times many works seen as ordinary and unworthy of being seen as “art” are placed under conservation as “artworks” years later. Mykola Orlenko and Yulia Ivashko claimed that the most reliable criterion in assessing a work’s value is masterful workmanship.⁵ In the case of the heavily altered Jerzmanowski Family Park we will not find proof of masterful workmanship. Thus, the assignment of a the high value of a work of art to the park, enough to place it under statutory conservation, must have been motivated by other criteria. To a degree, one such criterion is the role the park plays in the surviving Prokocim palace grounds: it is a background for the building and its surroundings, acting as a subordinate landscape to a historical building.⁶ Historical value most certainly decisive in placing the park under conservation, as it played an important role in the social environment of Prokocim, as it was a work of garden design that gave its owners much prestige. Iconography from the period of its heyday has not survived, but based on written accounts (inventories) we can recreate its compositional layout.⁷ It is crucial to grasp its character—its lost beauty. The park’s description states that in the mid-eighteenth century it had an elaborate water feature program with a pond and wooden gazebo at its center.⁸ It was one of the many park layouts with garden elements that followed the spirit of their time, borrowed from the Chinese tradition of garden pavilions. These borrowings, which were present in European garden design, are a focus of academic research that probes their material and semantic structure. Studies showed that models from the distant culture were adapted while ignoring their symbolic layer⁹ and, by placement in a different landscape, where they fulfilled new semantic functions, gave their areas a specific expression. Such an extraordinariness was given to Prokocim by a wooden gazebo on the water, with a lockable door and arcade. Scholars of smaller garden features engaged in a critical comparative analysis of the stylistic differences and similarities of garden artefacts, the causes behind damage to wooden elements, the manner of their siting, and subjected their findings to an academic synthesis.¹⁰ In the Prokocim park, the conservation measures target not the preserved material values, but those that were lost and have remained in

Ryc. 1. Schemat ilustrujący współczesne użytkowanie założenia dworskiego w Prokocimiu; oprac. autor.

Fig. 1. Scheme showing the contemporary use of the manorial complex in Prokocim; by the author.

ne wartości materialne, lecz wartości utracone, a pozostające w naszej świadomości dzięki dokumentom. Przeanalizowano zapisy w inwentarzach i dokumenty kartograficzne, a wyniki naniesiono na współczesny podkład geodezyjny uzupełniony o inwentaryzację i stratyfację dendrologiczną. Dało to podstawę do działań projektowych. Ugruntowaną praktyką konserwatorską jest, aby przed przystąpieniem do rozwiązania problemu wypracować zasady działania w całym obszarze objętym ochroną konserwatorską tak, by pracując nad fragmentem, nie stracić z oczu całości. Od tej reguły zdarzają się wyjątki, najczęściej wynikające z podziałów własnościowych, różnych sposobów użytkowania, możliwości finansowych inwestora, braku przesądzeń o ostatecznym sposobie zagospodarowania. Tak też było w przypadku parku Jerzmanowskich – teren zabytkowego zespołu dworskiego wraz z parkiem został podzielony i jest użytkowany przez wiele podmiotów, badaniami naukowymi objęto więc całe założenie, a obszar działań został ograniczony ze względów własnościowych.

Fazy rozwoju zespołu dworskiego w Prokocimiu

Historia Prokocimia i jego właścicieli została szczegółowo opisana przez Tomasza Ściężora¹¹. Zanim doszło do fragmentaryzacji zespołu dworskiego w Prokocimiu, był on prężnym ośrodkiem myśli politycznej i wzorowo zarządzanym gospodarstwem. Przelomowa dla układu przestrzennego wsi była aktywność inwestycyjna księdza biskupa Michała Wodzickiego, od

our conscious due to documents. Inventory entries and cartographic documents were analyzed, and the results were inscribed onto a contemporary survey map supplemented by a dendrological survey and stratigraphy. This provided a basis for design work. It is standard conservation practice to precede a problem's solution with a formulation of a course of conduct for the entire area under statutory conservation so that when one works on a fragment, a perspective of the whole is not lost. Exceptions to this rule do happen, and typically stem from property divisions, different forms of use and the client's financial capabilities, or there being no decisions as to an area's final development. Such was the case with the Jerzmanowski Family Park—the grounds of a historical manorial complex featuring a park was divided and is used by multiple entities, which is why the study covered its entire layout, while the intervention site was limited due to property-related considerations.

Prokocim manor development phases

The history of Prokocim and its owners was described in detail by Tomasz Ściężor.¹¹ Prior to the Prokocim manorial complex's fragmentation, it had been a dynamic center of political thought and a flawlessly managed estate. The development activity of Bishop Michał Wodzicki, the owner of Prokocim after 1749, proved groundbreaking to the village's spatial layout; it was under his ownership that the park was established. In the beginning of the twentieth century, the manor became the property of Erazm Jerzmanowski and his wife Anna,¹² who were philanthro-

roku 1749 dziedzica Prokocimia; za jego czasów założono park. Na początku XX wieku dwór był własnością Erazma i Anny Jerzmanowskich¹², filantropów, fundatorów nagrody przyznawanej w latach 1915–1938 przez Akademię Umiejętności w Krakowie. Na podstawie dokumentów kartograficznych można wydzielić kilka faz w historii założenia dworskiego, których ślady są nadal czytelne w układzie parku.

Do roku 1748 – nawsie i folwark

Do połowy XVIII wieku na terenie dzisiejszego parku znajdowały się różnorodne budowle folwarczne. Najtrwalszymi elementami zagospodarowania były: Staw Górny, po południowej stronie ul. Wielickiej, Staw Dolny w miejscu dzisiejszego stadionu i łącząca je młynówka z sadzawkami. Na obszarze dzisiejszego parku mieścił się też plac – nawsie, z obrzeżną zabudową kmiecią.

1748–1830 – park Wodzickich z dworem

Prokocim uległ znacznej przemianie, kiedy stał się własnością księdza kanonika Michała Wodzickiego. Podkanclerzy koronny, późniejszy biskup przemyski, wybudował drewniany parterowy dwór z gankiem, okazałą oficyną dworską, a za nią dziedziniec stanowiący centrum życia folwarcznego, z wozownią i ze stajniami. Wyzначzył też nowy dojazd od Krakowa – aleję lipową (dzisiejsza ul. Adolfa Dygasińskiego). Przed dworem urządził paradny dziedziniec, poprzedzony dwiema barokowymi bramami. W roku 1748 przeprowadził „Reformę Osiedłości Prokocimia” polegającą na przeniesieniu kmieci poza potok Drwinka i uwolnieniu terenu dawnego nawsia pod założenie parkowe¹³. Przekształcił folwark w reprezentacyjną siedzibę godną osoby piastującej wysokie stanowiska w państwie. Wprowadzone w połowie XVIII wieku zmiany dały prokocimskiej rezydencji trwale podstawy ekonomiczne i ukształtowały jej wygląd na następne stulecia. Kolejne istotne zmiany poczyniono za czasów Eliasza Wodzickiego, który wybudował cegielnię, spichlerz, nowe stajnie, browar i oficynę. Ważnym elementem kompozycji założenia był paradny podjazd od strony Krakowa, na zamknięciu alei lipowej, i część parkowa od wschodu, prawdopodobnie w charakterze ogrodu włoskiego¹⁴. Nadal istotnym elementem zagospodarowania były stawy z młynówką, jazami, sadzawkami. Na środku Stawu Dolnego stała okazała altana z obejściem (jako obiekt porównywalny z epoki wskazywany jest domek opata w Krzeszowie z roku 1730)¹⁵.

Nie zachowały się dokumenty kartograficzne przedstawiające tę fazę.

Około 1810–1890 – okres romantyczny

W roku 1810 Prokocim przejął Józef Wodzicki, który przekształcił dawny ogród włoski w park angielski. Fazę tę możemy zinterpretować dzięki zachowanemu katastrowi galicyjskiemu z roku 1847¹⁶. Kanwą ówczes-

nych i założył nagrodę, która była przyznawana w latach 1915–1938 przez Akademię Umiejętności w Krakowie. Na podstawie dokumentów kartograficznych, możemy wyróżnić kilka faz w historii kompleksu dworskiego, których ślady są nadal czytelne w układzie parku.

Up to 1748 – village square and grange

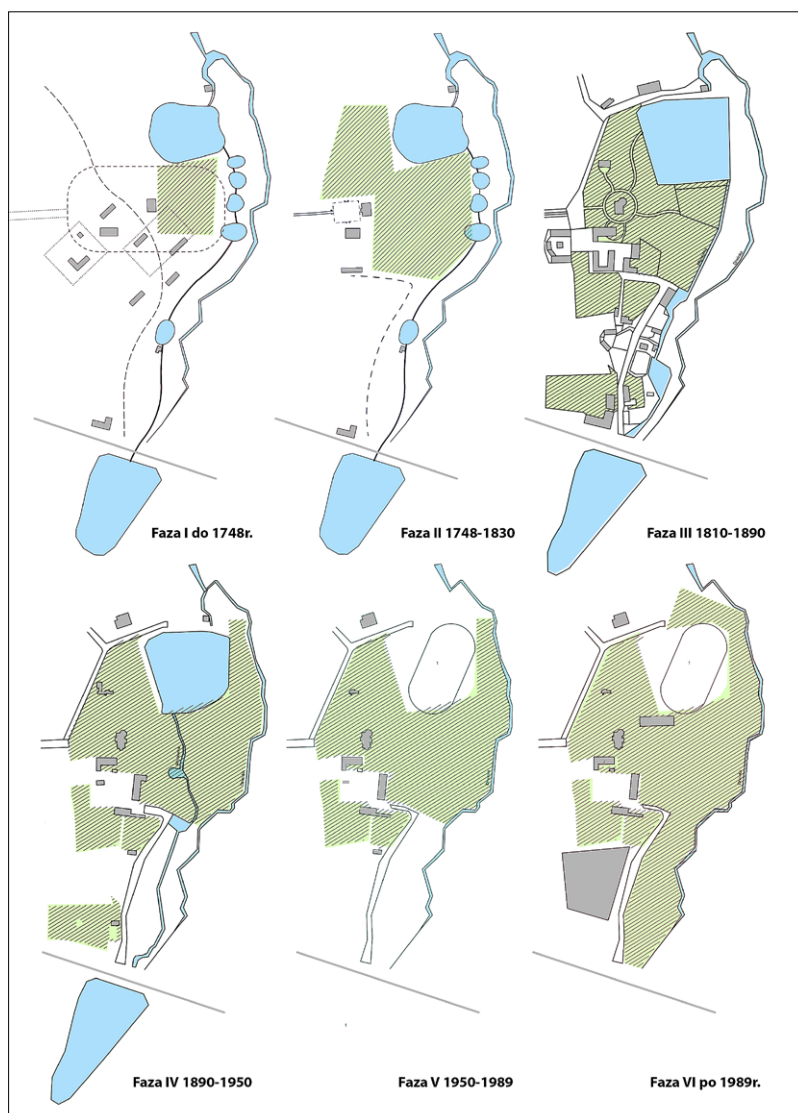
Up to the mid-eighteenth century, the site of the park had been occupied by various grange buildings. The most lasting elements of development included the Upper Pond, to the south of Wielicka Street, the Lower Pond at the site of the present-day stadium and a mill-run that linked them and had pools around it. The area that would become the park also featured a square—*nawsie*—with peripheral peasant buildings.

1748–1830 – Wodzicki Family Park and manor

Prokocim underwent significant change when it became the property of Canon Michał Wodzicki. The Deputy Chancellor of the Crown and later Bishop of Przemyśl built a wooden, single-story manor with a porch, an impressive manorial outbuilding, and behind it a yard that acted as the center of the grange, with a coach house and stables. He also delineated a new road from Cracow—an avenue flanked by linden trees (the present-day Adolfa Dygasińskiego Street). In front of the manor, Wodzicki arranged a ceremonial courtyard, preceded by two Baroque gates. In 1748, he conducted a “Prokocim Settlement Reform” based on relocating the peasants beyond the Drwinka Creek and freeing up the land occupied by the village square to arrange a park layout.¹³ Wodzicki transformed the grange into a formal residence befitting a person of high state office. The changes introduced in the mid-eighteenth century gave the Prokocim residence a solid economic foundation and set its appearance for the coming centuries. Other significant changes were performed in Elias Wodzicki’s time, who built a brickmaking plant, a granary, a new stable, a brewery and an outbuilding. The ceremonial approach from Cracow, at the termination of a linden-flanked avenue, and a park section from the east, probably having the character of an Italian garden.¹⁴ The ponds, the millrun, the weirs and pools were still significant development elements. An impressive gazebo with a peripheral path was placed at the center of the Lower Pond (the abbot’s house in Krzeszów from 1730 was identified as a comparable building).¹⁵ No cartographic documents depicting this phase have survived.

Ca. 1810–1890 – the Romantic period

In 1810, Prokocim came into the hands of Józef Wodzicki, who transformed the old Italian garden into an English park. This phase can be interpreted based on the surviving Galician cadastral map from 1847.¹⁶ The basis for this period’s garden composition was an oval alley that surrounded the manor, with six appendages

Ryc. 2. Fazy historyczne rozwoju dworu w Prokocimiu; oprac. A. Rykaczewska.

Fig. 2. Phases of the Prokocim manor's historical development; by A. Rykaczewska.

snej kompozycji ogrodowej była owalna aleja okalająca dwór, z sześcioma odnogami prowadzonymi do ważnych miejsc w parku. Na mapie z 1847 rozpoznajemy dwór z narożnym alkierzem, ścieżkę okalającą, promieniście rozchodzące się ścieżki parkowe, Staw Dolny, sad po jego południowej stronie i młynówkę. Brakuje na rysunku podjazdu pod dwór, jest on natomiast uwidoczniony na rycinie z połowy XIX wieku. Dwór był głównym elementem założenia parkowego o swobodnej kompozycji w charakterze parku angielskiego, którego istotnym elementem pozostawał Staw Dolny z młynówką.

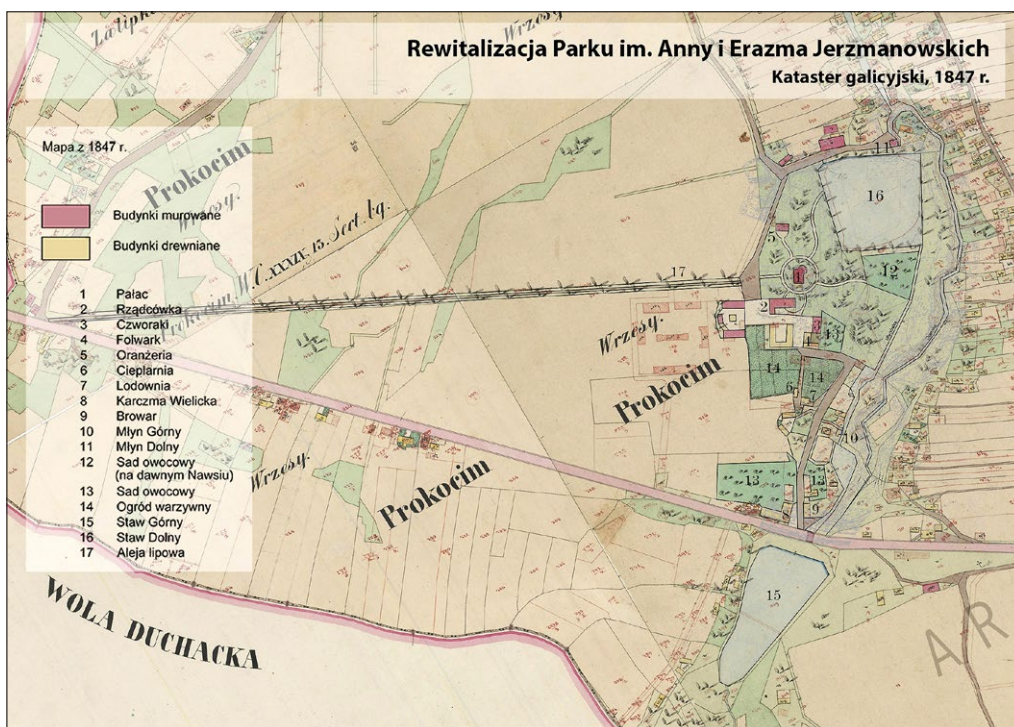
1890–1950 – własność augustianów

Kolejne przemiany w obszarze parku miały miejsce w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, kiedy właścicielami dóbr prokocimskich byli kolejno Józef Grodzicki i Erazm Jerzmanowski. Jerzmanowscy uczynili z Prokocimia wzorcowo zarządzane gospodarstwo.

that led to important sites in the park. On the map of 1847, we can recognize the manor with a corner extension, the encircling path, radially extending park paths, the Lower Pond, the orchard to its south, and the millrun. The drawing does not feature the approach to the manor, yet it is visible on an engraving from the mid-nineteenth century. The manor was the main element of the park layout, which had the loose composition of an English park, with the Lower Pond and the millrun being its essential elements.

1890–1950 – property of the Order of Saint Augustine

Another round of change in the park area took place in the 1880s, when the Prokocim estate became the property of Józef Grodzicki and then Erazm Jerzmanowski. The Jerzmanowski family turned Prokocim into an excellently run estate. The grange that survives to this day is dated to this period. A formal approach with a water

Ryc. 3. Kataster galicyjski 1847; Archiwum Narodowe w Krakowie, 29/280/0/-/Kat gal II sp 956, „Kataster galicyjski, Prokocim Kreis Bochniaer”.

Fig. 3. Galician cadaster from 1847; National Archives in Cracow, 29/280/0/-/Kat gal II sp 956, “Kataster galicyjski, Prokocim Kreis Bochniaer.”

Z tego okresu pochodzi zachowany do dzisiaj folwark. Wybudowano reprezentacyjny podjazd z wodotryskiem w rabacie kwiatowej, wytyczono nowe alejki, program parku uzupełniono o wieżę wodną, oranżerię, rzeźby parkowe, altanę na wodzie, fontannę ogrodową. Wykopano nową, biegnącą przez środek parku młynówkę, która stała się osią założenia, elementem określającym charakter i nastrój w parku. Po śmierci Jerzmanowskiego (1909) majątek został sprzedany zakonowi augustianów, którzy założyli parafię i obok działalności duszpasterskiej współpracowali przy budowie szkół, stadionu i kolonii mieszkalnych¹⁷. W roku 1911 stajnia dworska została zaadaptowana na kaplicę.

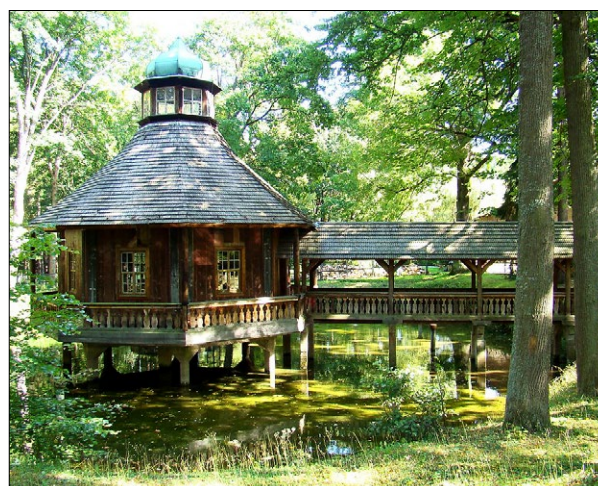
1950–1989 – zatarcie wartości kompozycyjnych

Po roku 1945 zarówno park, jak i całe założenie dworskie ulegały stopniowej degradacji. W pałacu działał dom dziecka. W latach sześćdziesiątych XX wieku teren Stawu Dolnego został zagospodarowany przez klub sportowy Kolejacz¹⁸. Przy południowej granicy dawnego stawu postawiono murowany parterowy budynek, niweczając 500-letnią tradycję miejsca i wartości krajo-
brazowe założenia.

Po roku 1989 – czas inicjatyw społecznych

Od roku 1989 działa Towarzystwo Przyjaciół Prokocimia im. Erazma i Anny Jerzmanowskich, które położyło niekwestionowane zasługi w rewitalizacji terenu dworskiego. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku

fountain in a flower bed was built, new alleys were delineated, the park’s program was supplemented to include a water tower, an orangery, park sculptures, a gazebo on the water, and a garden fountain. A new millrun was dug through the park’s center, and it became the layout’s axis, an element that defined the park’s character and atmosphere. After Jerzmanowski’s death (1909), the estate was sold to the Order of Saint Augustine, which estab-

Ryc. 4. Dom opata w Krzeszowie, około 1730 – tak mogła wyglądać altana na stawie w Prokocimiu; źródło: T. Ścieżor, *Historyczny Prokocim*, Kraków 2008, il. 56, s. 103.

Fig. 4. Abbot’s house in Krzeszów, ca. 1730—this is how the gazebo at the center of the pond in Prokocim could have looked like; source: T. Ścieżor, *Historyczny Prokocim*, Kraków 2008, ill. 56, p. 103.

zaktywizowało społeczność Prokocimia, skutecznie sprzeciwiając się planom przeprowadzenia w bezpośrednim sąsiedztwie parku arterii komunikacyjnej – Trasy Bagrowej¹⁹. Towarzystwo zainicjowało m.in. działania chroniące drzewostan, budowę pomnika Erazma Jerzmanowskiego (autor: Stefan Douša) i alejek zasłużonych²⁰. Inicjatywy te doprowadziły do wzbogacenia zabytkowego parku o elementy lokalizowane według kryterium użyteczności. Ostatnia inicjatywa społeczna związana jest z umiejscowieniem w parku fontanny zaprojektowanej w latach sześćdziesiątych przez twórcę krakowskiej szkoły konserwacji architektury, prof. Wiktora Zina²¹. Fontanna została zdemontowana w roku 2005 w związku z budową ekspozycji w podziemiach Rynku i umieszczona na 15 lat w magazynie. Umiejscowiona w prokocimskim parku, potencjalnie stanowiła konkurencję dla fontanny historycznej, z czasów Jerzmanowskich. Dla fontanny prof. Zina bardziej wskazana byłaby przestrzeń współgrająca z jej skalą i horyzontalną formą. Powinna stać w miejscu o charakterze zbliżonym do pierwotnej lokalizacji. Trudno było znaleźć takie w Krakowie, a na Rynek fontanna nie może powrócić ze względu na trwałe zmiany w jego zagospodarowaniu. Jediną szansą dla jej przetrwania był powtórny montaż. Zaproponowano umiejscowienie jej w otoczeniu parkowym. Potrzeba ochrony dzieła niezastąpionego wychowawcy wielu pokoleń architektów, animatora społecznej wrażliwości na piękno krajobrazu kulturowego, mistrza „piórka i węgla” leżała u podstaw decyzji o lokalizacji fontanny w parku Jerzmanowskich.

Stan parku przed modernizacją

Park ma powierzchnię 70 000 m², teren jest nachylony w kierunku północnym, w części południowej skłon naturalny terenu jest większy (ok. 8%). Po stronie wschodniej płynie głębokim i stromym jarem Drwinka, skarpy porośnięte są samosiewami, na terenie parku rośnie siedem pomnikowych dębów, cztery pomnikowe buki, jeden buk kwalifikowany do wpisu na listę pomników przyrody. Zatarciu uległ program wodny. Architektonicznym zgrzytem w historycznej przestrzeni był (i pozostaje) budynek klubu sportowego umiejscowiony w centralnej jego części. Teren parku został oddzielony od części pałacowej i folwarcznej ogrodzeniem. Wygrodzony został również teren stadionu – dawny Staw Dolny. W północno-zachodniej części parku niekontrolowany rozrost drzew doprowadził do przesłonięcia widoków na dawną Szkołę Ludową i wieżę wodną. Powstałe w wyniku inicjatyw społecznych aleje zasłużonych, pomnik Erazma Jerzmanowskiego, plac zabaw dodatkowo przekształciły historyczny układ. Zła jakość nawierzchni asfaltowych i żwirowych oraz mostków nad Drwinką, zdewastowany plac zabaw dopełniały wrażenia upadku.

W bezpośrednim sąsiedztwie, w obrębie zabudowań podworskich prowadzone były prace remontowe: wyremontowano pałac, zabezpieczono rządcówkę,

likwidując parochię tutaj, w dodatku do pracy pastoralnej, przyczynił się do budowy szkół, stadionu i kilku osad. ¹⁷ W 1911, dwór pałacowy został przekształcony w kaplicę.

1950–189 – erasure of compositional values

After 1945, both the park and the entire manorial complex gradually degraded. An orphanage operated in the palace. In the 1960s, the area of the Lower Pond was developed by the Kolejarz sports club. ¹⁸ Near the southern border of the former pond, a single-story masonry building was built, annihilating the five centuries of place-based tradition and the layout's landscape values.

After 1989 – a time of public initiatives

The Erazm Jerzmanowski and Anna Jerzmanowska Prokocim Enthusiasts' Society was established in 1989 and has made unquestionable contributions to revitalizing the manorial grounds. In the 1990s, the Society stimulated the community of Prokocim and effectively opposed plans to build a transport arterial—the Bagry Route—in the direct vicinity of the park. ¹⁹ The Society also initiated efforts to protect the park's trees, build a monument to Erazm Jerzmanowski (author: Stefan Douša) and alleys of the meritorious. ²⁰ These initiatives led to an enrichment of the historical park with elements sited following the criterion of utility. The latest public initiative is associated with the placement of a fountain designed in the 1960s by the founder of the Cracow school of architectural conservation, Professor Wiktor Zin, in the park. ²¹ The fountain was disassembled in 2005 due to the construction of an exposition in the cellars beneath the Market Square and placed in storage for fifteen years. Placed in Prokocim's park, it potentially competed with the historical fountain from the period of the Jerzmanowski family. It would have been more fitting to place the fountain by Professor Zin in a space that would comply with its scale and horizontal form. It should stand in a place with a character similar to that of its original site. It is difficult to find such a site in Cracow, and the fountain can no longer return to the Market Square due to permanent changes in its development. The only chance for it to survive would be its reassembly. It was proposed to place the fountain in a park. The need to protect the work of an irreplaceable mentor to many generations of architects and an animator of public sensitivity to the cultural landscape's beauty, the master of “the pen and the charcoal piece,” became the basis for the decision to place the fountain in the Jerzmanowski Family Park.

State of the park before the modernization

The park has an area of 70,000 m², its terrain slopes northwards, while in the southern section the natu-

przywrócono pierwszą prokocimską kaplicę w dawnej stajni, wybudowano parking. Z parkowego wnętrza krajobrazowego dobrze widoczna jest klasycyzująca siedziba ostatnich właścicieli Prokocimia, z wysoką kopułą sali balowej nad częścią alkierzową. Dęby, pałac i Drwinka nadają parkowi cechy wyjątkowe.

Opis projektu

Elementem spinającym części parku jest projektowana rabata w miejscu dawnej młynówki (z ok. 1900). Po śladzie cieką zaprojektowano wgłębnik i nasadzono w nim rośliny okrywowe o błękitnym kolorycie (kostrzewa sina, szafirek, powojnik). Wgłębnik dochodzi do zagłębienia po dawnym stawie dla narybku. Do wnętrza krajobrazowych wciągnięto Drwinę, przerzedzając roślinność wzdłuż potoku i zachowując cenne siedlisko naturalne. Przeprojektowano także barierki mostków oraz zmieniono przebieg ścieżek parkowych, kaligrafując ich krawędzie i tworząc atrakcyjne ciągi widokowe. Wydzielono kilka stref kompozycyjnych. Centrum parku stanowi obszar w bezpośredniej relacji z dworem, przy pomniku Erazma Jerzmanowskiego. Układ w tej części nawiązuje geometryzacją rabat do fazy domniemanego włoskiego ogrodu. Na osi wejścia do dworu założono owal parterów kwiatowych w bordiurze z niskiego żywopłotu grabowego, otaczających historyczną fontannę, którą poddano renowacji. Dojścia i klomby włączają pomnik do kompozycji. Problemem jest oddziaływanie na tę strefę budynku klubu sportowego. Niezrozumiały z punktu widzenia projektowego był sprzeciw adaptacji jego części na toaletę publiczną dostępną z parku. Zdecydowano się postawić toaletę kontenerową i zasłonić ją razem z budynkiem klubu projektowanym (tymczasowym) parawanem. Na parawanie umieszczono nadruk – archiwalne zdjęcie niegdysiejszego Stawu Dolnego z łódkami i altaną na wodzie; pozostałą część parawanu obsadzono bluszczem. Projektanci mieli nadzieję, że w niedalekiej przyszłości budynek zaplecza klubu wraz z toaletą znikną z obszaru parkowego.

W strefie południowej utrzymano polanę, przez której środek przebiega ślad młynówki. W jej wschodniej części zaprojektowano plac zabaw. Uwzględniono w kompozycji parku aleję zasłużonych obywateli Prokocimia – kontynuowana jest akcja dosadzania kolumnowych dębów. Zaprojektowano nowe ogrodzenie wraz z bramami – treżażami na pnącza. Fontanna, która niegdyś służyła kwaciarkom i turystom na krakowskim Rynku, została umieszczona w prostokątnym wgłębniku po dawnej sadzawce. Znajduje się na kontrastującej powierzchni placu, brukowanego jasną kostką granitową. Ma przypisaną kameralną, osłoniętą przestrzeń, wyjętą z szerokiego parkowego kontekstu.

Ostatnie prace

W roku 2020 na terenie klubu sportowego położono nową nawierzchnię boiska, wytyczono wjazd na stadion

ral slope is greater (ca. 8%). On the eastern side, the Drwinka flows through a deep and steep ravine, the escarpments are covered with self-seeded plants, and there are seven monumental oak trees on the park grounds, as well as four monumental beeches, and one beech tree qualified for inscription on the list of monuments to nature. The water feature program is in the process of erasure. The sports club building, located in the center of the historical space, proved to be an architectural mishap. The area of the park was separated from the palatial and grange section with a fence. The stadium grounds, in place of the former Lower Pond, was likewise fenced off. In the north-western part of the park, uncontrolled tree growth led to the view of the former People's School and water tower to be blocked. The alleys of the meritorious, the monument to Erazm Jerzmanowski and the playground, all added as a result of public initiatives, further transformed the historical layout. The poor quality of asphalt and aggregate surfaces, as well as bridges over the Drwinka and the demolished playground, complement the impression of decay.

Renovation work was conducted in the immediate vicinity, amid the post-manorial buildings: the square was renovated, the steward's house was secured and the first Prokocim chapel in the former stable building was restored. A parking lot was also added. From the park's landscape interior there is a good view of the Classicist-like residence of the last owners of Prokocim, with the tall dome of its ballroom over the extension. The oaks, the palace and the Drwinka give the park exceptional qualities.

Overview of the design

A planned plant bed in the place of the former millrun (from ca. 1900) was intended to act as a binding element for a part of the park. A recessed bed was designed along the trace of the waterway and planted with blue-colored cover plants (blue fescue, grape hyacinth, clematis). The recess leads to concavity left by the former fish pond. The Drwinka was incorporated into the landscape interiors by making the plants along the creek less dense while maintaining a valuable natural habitat. The bridge balustrades were redesigned and the course of park paths was altered, making their edges calligraphic and forming attractive view sequences. Several compositional zones were defined. The center of the park is the area with a direct relationship with the manor, near the monument to Erazm Jerzmanowski. The layout in this section references the phase of the supposed Italian garden with the geometricization of the beds. On the axis of the entrance to the manor, an oval of flower parterres was planted, in a bordure of low hornbeam bushes which surround a historical fountain subjected to renovation. The approaches and flower-beds incorporate the monument into the composition. The impact of the sports club building on this zone was a problem. The opposition to adapting a section of this building to a public restroom

Ryc. 5. E. Wowczak, J. Wowczak z zespołem, „Projekt rewaloryzacji parku Jerzmanowskich” 2017.

Fig. 5. E. Wowczak, J. Wowczak and associates, “Projekt rewaloryzacji parku Jerzmanowskich” 2017.

od strony ul. Górników i wybudowano dodatkowy obiekt – lekki w wyrazie architektonicznym pawilon zaplecza klubowego. W efekcie prac rozebrano fragment autentycznej grobli z XVI wieku. To kolejny rozdział w dziejach parku, w którym jego historyczne walory kompozycyjne są zatracane pod wpływem chwilowych potrzeb.

Przyszłe wyzwania konserwatorskie związane z integracją elementów dawnego założenia dworskiego w Prokocimiu

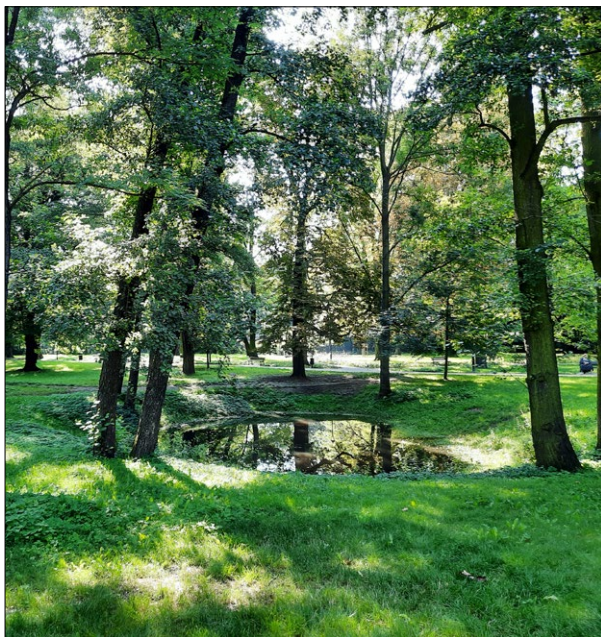
Mimo że ostatnie działania budowlane w parku uznawane są za sukces, nie możemy mówić o pełnej rewaloryzacji²². Nie została rozwiązana najważniejsza sprawa: scalenie historycznego obszaru parkowego i, w szerszym spojrzeniu, obszaru dworskiego. Park stanowił otoczenie pałacu, w którym istotna jest jego część frontowa. Kompozycyjnie i funkcjonalnie z parkiem powiązana była także część folwarczna. Stosunkowo łatwa jest integracja z parkiem terenu użytkowanego przez klub sportowy, natomiast nawiązania wymaga przestrzeń przed kaplicą (dawna stajnia, obecnie kościół rektoralny św. Mikołaja z Tolentino). Należy też przywrócić łączność wzrokową pomiędzy przeciwległymi dawnymi brzegami stawu. Można rozebrać istniejący obiekt wraz z jego nową osłoną, a zabudowania klubowe dyskretnie umieścić u podnóża zachowanej grobli Stawu Dolnego. Istotne dla przywrócenia założeniu dworskiemu dawnej świetności

accessible from the park was incomprehensible from a design standpoint. It was decided to site a container restroom and hide together with the building behind a newly-designed (temporary) screen. A print was placed on the screen—an archival photo of the Lower Pond with boats and a gazebo on the water; the remaining part of the screen was covered with vines. The designers hoped that, in the near future, the club’s infrastructure building and the restrooms would disappear from the park area.

In the southern zone, the meadow crossed by the millrun trace was retained. A playground was designed to be located in its eastern section. An alley of the meritorious citizens of Prokocim was included in the park’s composition—the campaign of planting column oaks was being continued as of the writing of this paper. A new fence with gates-trellises and vines was designed. The fountain that used to serve the flower sellers and tourists on Cracow’s Market Square was placed in a rectangular recess left by a former pool. It is located in a contrasting section of the square, paved with bright granite pavers. It has a cameral, sheltered space assigned to it, which is isolated from the wider context of the park.

Final works

In 2020, the sports club grounds saw the installation of a new pitch surface, an accessway to the stadium from the side of Górników Street was delineated and

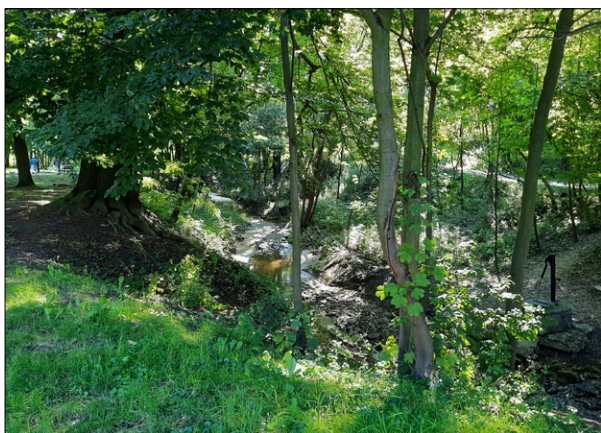
Ryc. 6. Park Jerzmanowskich, wgłębienie po stawie na narybek; fot. autor 2021.

Fig. 6. Jerzmanowski Family Park, concavity left by the fish pond; photo by the author 2021.

jest scalenie funkcjonalne i kompozycyjne z parkiem wszystkich obiektów: dawnego Stawu Dolnego, pałacu, wieży wodnej, rządcówki, dawnej wozowni i zabudowań folwarcznych.

Inicjatywy społeczne

W wyniku inicjatyw Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia skupionych wokół idei przywrócenia pamięci o Erazmie i Annie Jerzmanowskich od lat postępuje rewaloryzacja zespołu dworskiego. Spektakularnym sukcesem Towarzystwa było wykreślenie Trasy Bagrowej ze studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego Krakowa. Towarzystwo wydając monografie naukowe, dysponuje niekwestionowanym kapitałem wiedzy historycznej, jest też tej wiedzy propagatorem. Jako inicjator ważnych przedsięwzięć

Ryc. 7. Potok Drwinka; fot. autor 2021.

Fig. 7. Drwinka Creek; photo by the author 2021.

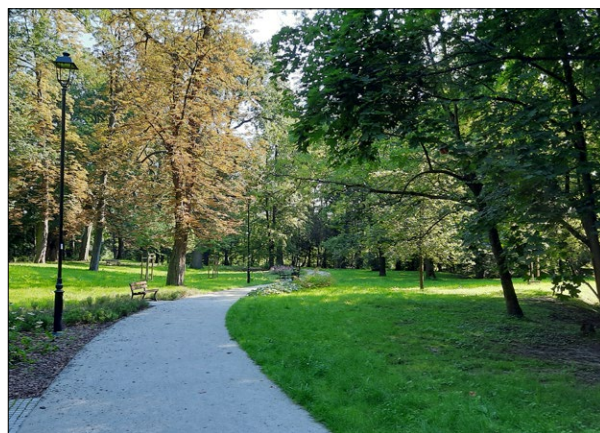
an additional new building was constructed—a club infrastructure pavilion that was light in architectural expression. As a result, a fragment of an authentic sixteenth-century levee was dismantled. This is another chapter in the park's history, in which its historical compositional features are lost under the impact of the needs of the day.

Future conservation challenges tied to integrating the old Prokocim manorial complex's elements

Despite the latest construction efforts in the park being considered a success, a full restoration has not been performed.²² The most crucial matter has not been solved: that of merging the historical park area and, in a broader outlook, the manorial area. The park acted as the surroundings of the palace, whose frontal section is crucial. The grange section was likewise connected with the park both compositionally and functionally. The integration of the area used by the sports club is relatively simple, yet the space in front of the chapel (the former stable building, currently the Rectoral Church of St. Nicolaus of Tolentino) requires linking. Visual connection between the once-opposing banks of the pond should also be restored. It is possible to dismantle the existing building and its new screen, and the club structures can be discretely placed at the foot of the surviving levee of the Lower Pond. The functional and compositional merger of all structures: the former Lower Pond, the palace, the water tower, the steward's house, the old coach house and the grange buildings, is essential to restoring the manorial complex to its former glory.

Public initiatives

As a result of the initiatives of the Prokocim Enthusiasts' Society gathered around the idea of restoring the memory of Erazm Jerzmanowski and Anna Jerzmanowska, the restoration of the manorial complex has been progressing for many years now. The striking of the Bagry Route from Cracow's spatial development conditions

Ryc. 8. Park Jerzmanowskich; fot. autor 2021

Fig. 8. Jerzmanowski Family Park; photo by the author 2021.

Ryc. 9. Pałac w Prokocimiu; fot. autor 2021.

Fig. 9. Palace in Prokocim; photo by the author 2021.

o znaczeniu krajowym, takich jak wznowienie nagrody im. Erazma i Anny Jerzmanowskich, i organizator sesji naukowych cieszy się uznaniem w krakowskim środowisku politycznym i naukowym. Aktywność Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia odnosząca się do otoczenia założenia dworskiego mieści się w idei udziału społeczeństwa w podejmowaniu decyzji planistycznych. Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym ma długą tradycję i obszerną literaturę. Znaczenie presji społecznej w planowaniu przestrzeni przedstawiono już pół wieku temu. Za fundamentalny dla zagadnienia partycypacji społecznej uznaje się brytyjski raport Komitetu ds. Udziału Społeczeństwa w Planowaniu (Committee on Public Participation in Planning), tzw. Raport Komisji Skeffingtona z roku 1969²³. W tym samym roku aktywności społeczne w planowaniu przestrzennym usystematyzował i zhierarchizował Sherry Arnstein, a jego „drabina partycypacji” już szóste dziesięciolecie stanowi punkt odniesienia dla badaczy tego problemu²⁴. Od lat również podnoszona jest pozytywna rola partycypacji społecznej dla wzrostu aktywności i demokratyzacji społeczeństwa²⁵. Również w Polsce tam, gdzie mamy do czynienia z decyzjami planistycznymi w odniesieniu do obszarów objętych opieką konserwatorską, wymogi natury konserwatorskiej są konfrontowane z oczekiwaniami społecznymi. Odbyna się to w ramach obowiązującej procedury tworzenia prawa miejscowego, gdzie obligatoryjne są dyskusje społeczne i analizowanie uwag składanych przez obywateli²⁶. Partycypacja społeczna ewoluuje do bycia centralnym elementem procesu decyzyjnego w planowaniu przestrzennym, a doświadczenia planistów w tej materii wyprzedzają inne dziedziny²⁷. Można się spodziewać, że ranga udziału społeczeństwa będzie rosła również w dziedzinie konserwacji zabytków. Ale nie powinniśmy doświadczeń odnoszących się do materii pozostającej w kompetencjach przedstawicieli społeczeństwa wybranych z mandatu demokratycznego, z istoty swojej podlegającej konsultacjom społecznym, przeność do konserwacji zabytków. Konserwator zabyt-

Ryc. 10. Fontanna Wiktora Zina w parku Jerzmanowskich; fot. autor 2021.

Fig. 10. The Wiktor Zin Fountain in the Jerzmanowski Family Park; photo by the author 2021.

and directions study was a spectacular success of the Society. The Society, by publishing academic monographs, possesses an unquestioned capital of historical knowledge, and is also a propagator of this knowledge. As the initiator of important endeavors of state-wide significance, such as the reinstatement of the Erazm Jerzmanowski and Anna Jerzmanowska award and the organizer of academic sessions, it enjoys recognition in Cracow's political and academic community. The activity of the Prokocim Enthusiasts' Society concerning the surroundings of the manorial complex is aligned with the idea of the public participating in making planning decisions. Public participation in spatial planning has a long tradition and a sizeable body of dedicated literature. The significance of public pressure in spatial planning was presented already half a century ago. The British report of the Committee on Public Participation in Planning, also called the Skeffington Commission Report of 1969,²³ is seen as fundamental to the notion of public participation. In the same year, social activity in spatial planning was systematized and hierarchized by Sherry Arnstein, and her ladder of citizen participation has been a reference points for researchers of this problem for six decades now.²⁴ The positive role of public participation in the growth of public activity and democratization has been raised for many years.²⁵ In Poland, wherever the matter involves planning decisions in relation to areas under statutory conservation, conservation requirements are confronted with public expectations. This takes place within the currently applicable procedure of drafting local law, where public discussions are obligatory and the rejection of remarks filed by citizens via Municipal Council resolutions is common.²⁶ Public participation is evolving from being a central element of the decision-making process in spatial planning, and the experience of planners in this matter is ahead of other fields.²⁷ It can be expected that the rank of public participation will grow, and will do so in conservation as well. However, we should not carry over matters that

ków nie jest wyłaniany w drodze wyborów powszechnych, nie musi legitymizować swojego postępowania w drodze szerokich konsultacji społecznych i źle by się stało, gdyby jego decyzje były negocjowane społecznie. Dlatego partycypacja w odniesieniu do domeny Konserwatora Zabytków musi pozostać na bardzo ograniczonym poziomie. Interes grup społecznych zintegrowanych wokół konkretnych idei nie zawsze jest tożsamy z interesem publicznym, jakim jest ochrona zabytków. Brak powszechnej świadomości w tym zakresie stanowi źródło konfliktów społecznych. Przykładem takiego narastającego konfliktu są działania aktywistów zintegrowanych wokół akcji sprzeciwiającej się rewaloryzacji zabytkowego parku Bednarskiego w Krakowie²⁸. W konwencji z Faro jest mowa o wspieraniu inicjatyw społecznych i „zachęcaniu organizacji pozarządowych zajmujących się dziedzictwem kulturowym do działania w interesie publicznym”. Wyjątkową rolę odgrywa Towarzystwo Przyjaciół Prokocimia. Jest ono wyrazicielem oczekiwań i aspiracji społecznych w odniesieniu do obszaru zabytkowego, który uznaje za swój matecznik. Działacze postrzegają prokocimski zespół podworski właśnie tak, jak rozumieją to sygnatariusze konwencji z Faro: „zbiór zasobów, który niezależnie od własności postrzegany jest jako odzwierciedlenie i wyraz nieustannie ewoluujących wartości społecznych, przekonań, wiedzy i tradycji związanych z nim ludzi”.

Wnioski

Zasadność uczestnictwa podmiotów w konserwacji, jak już przywołano w motcie do niniejszego artykułu, została w roku 1979 wpisana w Kartę ICOMOS z Burra, natomiast w Ramowej Konwencji Rady Europy z 2005 sygnatariusze zobowiązali się między innymi: „opracować prawne, finansowe i zawodowe ramy, które umożliwią wspólne działanie władz publicznych, ekspertów, właścicieli, inwestorów, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych i społeczeństwa obywatelskiego”²⁹. Z tych dwóch dokumentów wynika, że inicjatywy społeczne w przyszłości mogą się stać integralnym elementem konserwacji. Współdziałanie Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia z Konserwatorem Zabytków w celu ochrony integracji dawnego założenia dworskiego i zapobieżenia degradacji z powodu bliskiego przebiegu planowanej arterii komunikacyjnej jest zgodne z konwencją z Faro i o pokolenie wyprzedza ten ratyfikowany w roku 2021 przez Polskę dokument. W przypadku parku Jerzmanowskich uwzględnienie przez urząd konserwatora oczekiwań społecznych, mimo że skutkują one lokalizacją nowych, ahistorycznych elementów w przestrzeni zabytkowej, paradoksalnie przyczynia się do wzrostu akceptacji wymogów konserwatorskich w odniesieniu do całości założenia. Lokalna społeczność utożsamia się z efektem końcowym, który staje się jednocześnie przedmiotem dumy działaczy. Rewaloryzacja przestrzeni zabytkowych to dzia-

refer to what is in the competences of society's representatives elected via democratic mandates and that, by their very nature, are subjected to public consultation, to heritage conservation. A Monuments Conservator is not selected by public ballot and does not have to legitimize their conduct by way of broad public consultation, and it would not be beneficial if their decisions were publicly negotiable. This is why participation in reference to the domain of the Monuments Conservator must remain at a very limited level. The interest of public groups integrated around specific ideas is not always equivalent to the public interest that is heritage conservation. The lack of general awareness in this regard is a source of public conflict. One case of such a growing conflict are the actions of activists integrated around opposing the restoration of the historical Bednarski Park in Cracow.²⁸ In the Faro Convention, there is mention of supporting public initiatives and that one should “encourage voluntary initiatives which complement the roles of public authorities; encourage non-governmental organizations concerned with heritage conservation to act in the public interest” The Prokocim Enthusiasts' Society plays an exceptional role here. It is an expressor of public expectations and aspirations concerning a historical area that it acknowledges as its place of origin. It is in this way that the activists see the Prokocim manorial complex: “a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions.”

Conclusions

The justification for the participation of entities in conservation, as recounted in the motto of this paper, was made a part of the Burra Charter of the ICOMOS already in 1979, while the signatories of the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society of 2005 expressed an obligation to, among others, “develop the legal, financial and professional frameworks which make possible joint action by public authorities, experts, owners, investors, businesses, non-governmental organizations and civil society.”²⁹ These two documents state that public initiatives can become an integral element of conservation in the future. The cooperation of the Prokocim Enthusiasts' Society with the Monuments Conservator in preserving the integration of the historical manorial complex and preventing its decay due to the close proximity of planned transport arterial, are actions aligned with the Faro Convention and are ahead of this document, ratified by Poland in 2021, by a generation. In the case of the Jerzmanowski Family Park, accounting for public expectations despite the fact that they resulted in the placement of new, ahistorical elements in a heritage space, has paradoxically contributed to an increased acceptance of conservation guidelines in relation to the entire layout. The local community identifies itself with the end result, which is also a source of pride

łania permanentne, następne pokolenia też będą stały przed wyzwaniem zachowania tożsamości „małych ojczyzn”. Istotne dla tych wyzwań są starania dotyczące edukacji. Na edukację społeczeństwa w zakresie ochrony dóbr natury i kultury zwraca się uwagę od lat³⁰. Doświadczenia związane z ochroną parku Jerzmanowskich przekonują, że w przypadku zabytkowych przestrzeni dostępnych publicznie niezbędne są kompromisy pomiędzy doktrynalnymi postawami konserwatorskimi a oczekiwaniami społecznymi. Aby szala na wadze tego kompromisu przechyliła się w kierunku oczekiwań konserwatorskich, nieodzowna jest edukacja społeczeństwa. Kluczowe jest, aby to właśnie organizacje społeczne, działające w ramach prawnych, świadome swojej roli w kreowaniu zmian w obszarach zabytkowych i w poczuciu odpowiedzialności za te zmiany, przejęły rolę aktywnego przedstawiciela społeczeństwa w dyskursie publicznym prowadzonym na temat ochrony zabytków. Organizacje te, podobnie jak Towarzystwo Przyjaciół Prokocimia, mogą pełnić istotną, stymulującą funkcję w dziedzinie edukacji społecznej odnośnie do wartości zabytków.

Podziękowania

W trudnym roku pandemii prezes Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia Andrzej Ulman udostępnił na potrzeby tego artykułu opracowany przez Towarzystwo zbiór publikacji dotyczących Prokocimia. Za okazaną pomoc składam serdeczne podziękowania.

for the activists. The restoration of historical spaces is a permanent action, and future generations will also be faced with the challenges of maintaining the identity of their “little fatherlands.” Efforts in education are essential to these challenges. The education of society on the conservation of natural and cultural treasures has been noted for years.³⁰ Experience associated with the preservation of the Jerzmanowski Family Park convince us that in the case of publicly accessible historical spaces, compromise between doctrinal conservational stances and public expectation is necessary. For the weight of this compromise to shift in the direction of conservation expectations, it is necessary to educate society. It is key for public organizations that act within the framework of the law, and which are aware of their role in effecting change in historical areas and in a sense of responsibility for said change, to take on the role of an active representative of society in the public discourse on heritage conservation. These organizations, similarly to the Prokocim Enthusiasts’ Society, can play an essential, stimulating role in the field of public education concerning the value of monuments.

Acknowledgements

In the difficult year of the pandemic, for the purposes of this paper, Andrzej Ulman, President of the Prokocim Enthusiasts’ Society, shared the collection of publications on Prokocim prepared by the Society. I would like to offer my most sincere gratitude for his help.

Bibliografia

Archiwalia / Archive materials

Archiwum Narodowe w Krakowie, 29/280/0/-/Kataster II sp 956, „Kataster galicyjski, Prokocim Kreis Bochniaer”.

Opracowania / Secondary sources

30 lat Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia im. Erazma i Anny Jerzmanowskich, red. Grażyna Fijałkowska, Kraków 2020.

Arnstein Sherry, *A ladder of citizen participation*, „Journal of American Institute of Planner” 1969, nr 4 (34).

Baker Mark, Coaffee Jon, Sherriff Graeme, *Achieving Successful Participation in the New UK Spatial System*, „Planning, Practice & Research” 2007, nr 1 (22).

Biernat Jan Emil, *Obecność i znaczenie augustianów w Prokocimiu w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Prokocim dawnej i dziś*, red. Tadeusz Ścieżor, Kraków 2018.

Chernyshev Denys, Ivashko Yulia, Kuśnierz-Krupa Dominika, Dmytrenko Andrii, *Role of natural landscape in perception of Ukrainian sacral architecture monuments*, „Landscape architecture. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture” 2020, t. 17, nr 17.

Child Phil. *People and planning: report of the committee on public participation in planning (The Skeffington Com-*

mittee Report) with an introduction, „Planning Perspectives” 2015, nr 30.

Gryglewski Piotr, Ivashko Yulia, Chernyshev Denys, Chang Peng, Dmytrenko Andrii, *Art as a message realized through various means of artistic expression*, „Art Inquiry. Recherches sur les arts” 2020, R. XXII.

Ivashko Yulia, Chang Peng, Dmytrenko Andrii, Kozłowski Tomasz, Mykhailovskyi Denys, *Influence of structural schemes on the shaping of historical wooden buildings: on the examples of traditional Chinese pavilions, pavilions of the chinoiserie style and Ukrainian wooden churches*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2021, nr 67.

Ivashko Yulia, Kuśnierz-Krupa Dominka, Chang Peng, *History of origin and development, compositional and morphological features of park pavilions in Ancient China*, „Landscape architecture. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture” 2020, t. 15 nr 15.

Michels Ank, De Graaf Laurens, *Examining citizen participation: local participatory policy making and democracy*, „Local Government Studies” 2010, nr 4 (36).

Orlenko Mykoła, Ivashko Yulia, Chang Peng, Ding Yang, Krupa Michał, Kuśnierz Kazimierz, Sandu Ioan Gabriel, *The Specificity of the Restoration and*

- Monument Protective Measures for the Preservation of Historical Chinese Gardens*, „International Journal of Conservation Science” 2021, t. 12, nr 3.
- Orlenko Mykola, Ivashko Yulia, *The concept of art. And art works of art in the theory of art and in the restoration industry*, „Art Inquiry. Recherchers sur les arts” 2019, R. XXI.
- Pawłowska Krystyna, *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu. Partycypacja społeczna, debata publiczna, negocjacje*, Kraków 2008.
- Prokocim dawniej i dziś*, red. Tadeusz Ścieżor, Kraków 2018.
- Szmygin Bogusław, *Vademecum konserwatora zabytków*, Warszawa 2015.
- Ścieżor Tadeusz, *Augustiański Prokocim. OO. Augustianie w Prokocimiu w latach 1910–1950*, Kraków 2006.
- Ścieżor Tomasz, *Historyczny Prokocim. Monografia wsi podkrakowskiej XI–XX w.*, Kraków 2008.
- Tilden Freeman, *Interpretacja dziedzictwa*, tłum. Agnieszka Wilga, Poznań 2019.
- Wowczak Jerzy, *Park Wójciecha Bednarskiego jako stały element determinujący rozwój urbanistyczny Podgórze. Interpretacja projektowa romantycznego parku*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2020, nr 4 (64).
- Zin Wiktor, *Kronika prac i problemów konserwatorskich Krakowa w latach 1959–1964*, „Rocznik Krakowski” 1965, R. XXXVII.
- Żychowska Maria, Ivashko Yulia, Chang Peng, Dmytrenko Andrii, Kulichenko Nataliia, Zhang Xin Mu, *The influence of traditional Chinese landscape architecture on the image of small architectural forms In Europe*, „Landscape Architecture and Art. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture” 2021, t. 18, nr 18.
- Akty prawne / Legal acts**
- Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro 27 X 2005.
- Ustawa z 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2021, poz. 741, 784, 922.
- Źródła elektroniczne / Electronic sources**
- Gitler Marzena, *Protest w Parku Bednarskiego. ‘Nie opuścimy parku w potrzebie’*, <https://glos24.pl/nocuja-i-biwakuja-w-parku-bednarskiego-nie-opuscimy-parku-w-potrzebie>.
- M.K., D.N. i S., *Polska podpisała konwencję ramową Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, <https://www.gov.pl/web/kulturaimport/polska-podpisala-konwencje-ramowa-rady-europy-o-wartosci-dziedzictwa-kulturowego-dla-spoleszenstwa>.
- Projekty / Projects**
- „Projekt rewaloryzacji Parku Jerzmanowskich, KB-Projekty Sp. z o.o. 2017” (na zlecenie Zarządu Zieleni Miejskiej w Krakowie), autorzy: Ewa Wowczak, Jerzy Wowczak; projekt zieleni: Anna Maj, Aleksandra Rykaczewska, Marek Sanecki.

¹ B. Szmygin, *Vademecum konserwatora zabytków*, Warszawa 2015, s. 76.

² M.K., D.N. i S., *Polska podpisała konwencję ramową Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, <https://www.gov.pl/web/kulturaimport/polska-podpisala-konwencje-ramowa-rady-europy-o-wartosci-dziedzictwa-kulturowego-dla-spoleszenstwa> (dostęp: 27 VI 2021); Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro 27 X 2005.

³ B. Szmygin, op. cit., s. 166.

⁴ Wykonawca: Park-M; „Projekt rewaloryzacji Parku Jerzmanowskich, KB-Projekty Sp. z o.o. 2017” (na zlecenie Zarządu Zieleni Miejskiej w Krakowie), autorzy: E. Wowczak, J. Wowczak; projekt zieleni: A. Maj, A. Rykaczewska, M. Sanecki.

⁵ M. Orlenko, Y. Ivashko, *The concept of art. And art works of art in the theory of art and in the restoration industry*, „Art Inquiry. Recherchers sur les arts” 2019, R. XXI, s. 171–190, 186.

⁶ D. Chernyshev et al., *Role of natural landscape in perception of Ukrainian sacral architecture monuments*, „Landscape Architecture. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture” 2020, t. 17, nr 17, s. 13–21.

⁷ T. Ścieżor, *Historyczny Prokocim. Monografia wsi podkrakowskiej XI–XX w.*, Kraków 2008.

⁸ Ibidem, s. 102.

⁹ P. Gryglewski et al., *Art as a message realized through various means of artistic expression*, „Art Inquiry. Recherches sur les

arts” 2020, R. XXII, s. 57–88; M. Żychowska et al., *The influence of traditional Chinese landscape architecture on the image of small architectural forms In Europe*, „Landscape Architecture and Art. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture” 2021, t. 18, nr 18, s. 59–68.

¹⁰ Y. Ivashko et al., *History of origin and development, compositional and morphological features of park pavilions in Ancient China*, „Landscape architecture. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture” 2020, t. 15 nr 15, s. 75–82; M. Orlenko et al., *The Specificity of the Restauration and Monument Protective Measures for the Preservation of Historical Chinese Gardens*, „International Journal of Conservation Science” 2021, t. 12, nr 3, s. 1003–1026; Y. Ivashko et al., *Influence of Structural Schemes on the Shaping of Historical Wooden Buildings: On the Examples of Traditional Chinese Pavilions, Pavilions of the Chinoiserie Style and Ukrainian Wooden Churches*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2021, nr 67, s. 49–60.

¹¹ T. Ścieżor, *Augustiański Prokocim. OO. Augustianie w Prokocimiu w latach 1910–1950*, Kraków 2006; idem, *Historyczny Prokocim. Monografia wsi podkrakowskiej XI–XX w.*, Kraków 2008. Dane historyczne przytoczone w artykule pochodzą z prac tego badacza.

¹² Wykaz właścicieli dóbr prokocimskich: T. Ścieżor, *Prokocim przez wieki*, [w:] *Prokocim dawniej i dziś*, red. idem, Kraków 2018, s. 9–24.

¹³ Idem, *Historyczny Prokocim*, s. 243–245.

- ¹⁴ Ibidem, s. 106 i n.
- ¹⁵ Ibidem, s. 103.
- ¹⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie, 29/280/0/-/Kat gal II sp 956, „Kataster galicyjski, Prokocim Kreis Bochniaer”.
- ¹⁷ J.E. Biernat, *Obecność i znaczenie augustianów w Prokocimiu w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Prokocim dawniej i dziś*, s. 25–33.
- ¹⁸ G. Fijałkowska, *Park im. Anny i Erazma Jerzmanowskich*, Kraków 2020, s. 22.
- ¹⁹ Ibidem, s.27.
- ²⁰ *30 lat Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia im. Erazma i Anny Jerzmanowskich*, red. G. Fijałkowska, Kraków 2020.
- ²¹ W. Zin, *Kronika prac i problemów konserwatorskich Krakowa w latach 1959–1964*, „Rocznik Krakowski” 1965, R. XXXVII, s. 154.
- ²² Zrewitalizowany Park im. Jerzmanowskich razem z parkiem w Czyżynach uzyskał nagrodę Stowarzyszenia Gmin i Powiatów Małopolski – Lider Małopolski 2020 za najlepsze przedsięwzięcie roku 2020.
- ²³ P. Child, *People and planning: report of the committee on public participation in planning (The Skeffington Committee Report) with an introduction*, „Planning Perspectives” 2015, nr 30, s. 484–485.
- ²⁴ S. Arnstein, *A ladder of citizen participation*, „Journal of American Institute of Planner” 1969, nr 4 (34) s. 216–224.
- ²⁵ A. Michels, L. De Graaf, *Examining citizen participation: local participatory policy making and democracy*, „Local Government Studies” 2010, nr 4 (36), 477–491; K. Pawłowska, *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu. Partycypacja społeczna, debata publiczna, negocjacje*, Kraków 2008, s. 117–136.
- ²⁶ Ustawa z 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2021, poz. 741, 784, 922, art. 17, 20.
- ²⁷ M. Bakeret et al., *Achieving Successful Participation in the New UK Spatial System*, „Planning, Practice & Research” 2007, nr 1 (22), s. 79–93.
- ²⁸ J. Wowczak, *Park Wojciecha Bednarskiego jako stały element determinujący rozwój urbanistyczny Podgórze. Interpretacja projektowa romantycznego parku*, „WK” 2020, nr 3 (64) s.75–92; M. Gitler, *Protest w Parku Bednarskiego. 'Nie opuścimy parku w potrzebie'*, <https://glos24.pl/nocuj-a-i-biwakuj-a-w-parku-bednarskiego-nie-opuscimy-parku-w-potrzebie> (dostęp: 8 VIII 2021).
- ²⁹ Ramowa konwencja Rady Europy dotycząca wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Rada Europy Faro 2005, art. 11; zob. B. Szmygin, op. cit., s. 166.
- ³⁰ F. Tilden, *Interpretacja dziedzictwa*, tłum. A. Wilga, Poznań 2019.

Streszczenie

Jest to studium przypadku, gdzie od dwudziestu lat realizowane są w praktyce zapisy, które znalazły się w Ramowej Konwencji Rady Europy z Faro z roku 2005 dotyczącej wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, ratyfikowanej przez Polskę w 2021 r. Park Jerzmanowski w Prokocimiu to jeden z najstarszych zachowanych parków dworskich w granicach administracyjnych Krakowa. Artykuł przedstawia historyczne fazy parku z uwzględnieniem ostatnich działań społecznych w celu zachowania jego świetności. Prezentuje projekt integrujący współczesne i historyczne elementy parku i jego realizację. Przywołuje zasługi Towarzystwa Przyjaciół Prokocimia dla ocalenia historycznego otoczenia dawnego prokocimskiego dworu i wpływ tej organizacji społecznej na decyzje konserwatorskie. Opisuje problem partycypacji społecznej w odniesieniu do obiektów zabytkowych.

Abstract

This paper presents a case in which the provisions of the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society of Faro of 2005, ratified by Poland in 2021, have been applied in practice for twenty years. The Jerzmanowski Family Park in Prokocim is one of the oldest surviving manorial parks within Cracow's city limits. This paper presents the historical phases of the park while accounting for the latest public efforts to preserve its greatness. The paper presents a design that integrates contemporary and historical elements of the park and its construction. It documents the contributions of the Prokocim Enthusiasts' Society to saving the historical surroundings of Prokocim's historical manor and the impact of this social organization on conservation decisions. It presents the problem of public participation in relation to historical buildings.